

بررسی نقش جنسیت در جهت گیری های زیست محیطی

(مورد مطالعه: شهر ارومیه)

صادق صالحی^{*۱}

s.salehi@umz.ac.ir

افشار کبیری^۲

سارا کریم زاده^۳

تاریخ پذیرش: ۹۴/۲/۴

تاریخ دریافت: ۹۳/۷/۲۸

چکیده

زمینه و هدف: در سال های اخیر، موضوعات زیست محیطی، توجه روز افزونی در محافل علمی و حتی در سطحی وسیع تر یعنی سطح جامعه دریافت کرده است. بدین ترتیب، محیط زیست نسبت به گذشته، برای افراد بیش تری در جامعه تبدیل به یک موضوع اجتماعی با اهمیت شده است. در این زمینه، نقش جنسیت در جهت گیری های زیست محیطی مورد تأکید قرار گرفته و از میان نظریه های مختلف جامعه شناسی محیط زیست، نظریه اکوفمینیسم ضمن تأکید بر تفاوت نگرش ها و رفتارهای زیست محیطی در بین زنان و مردان، معتقد است که زنان به دلایل مختلف، بیش از مردان دارای نگرش مثبت نسبت به محیط زیست بوده و از محیط زیست حمایت می کنند. مقاله حاضر در صدد بررسی این موضوع اساسی است که در پرتو نظریه اکوفمینیستی بتواند تفاوت های احتمالی میان نگرش زیست محیطی زنان و مردان را تبیین نماید.

روش بررسی: در این تحقیق، نگرش نوین زیست محیطی بر پایه مقیاس دانلپ و وان لایر (۱۹۷۸)، مورد سنجش قرار گرفته است. در تحقیق حاضر که در تابستان سال ۱۳۸۹ انجام شده است از روش پیمایش استفاده شده است و با استفاده از نمونه گیری خوشه ای، نمونه ها از مناطق شهری ارومیه انتخاب شده اند.

۱- دانشیار جامعه شناسی دانشگاه مازندران * (مسوول مکاتبات).

۲- استادیار جامعه شناسی دانشگاه ارومیه.

۳- دانشجوی دکترای جامعه شناسی - دانشگاه تبریز.

یافته ها: نتایج تحقیق نشان می دهد که اولاً، افراد مورد بررسی در نگرش زیست محیطی نمره بالایی کسب کرده اند؛ دوماً، جنسیت، متغیر تأثیرگذاری بر روی نگرش زیست محیطی افراد نیست.

بحث و نتیجه گیری: نظریه اکوفمینیستی مبنی بر حمایت بیش تر زنان از موضوعات زیست محیطی مورد تأیید تجربی قرار نمی گیرد. این امر می تواند ناشی از آن باشد که نقش دین در تمامی فرایندهای فردی و اجتماعی در جامعه ایرانی قابل شناسایی است و تمایز گذاری بین زن و مرد در بحث آموزه های اخلاق دینی و انسانی در مورد اجتماعی شدن کم رنگ است.

واژه های کلیدی: ارزش زیست محیطی، نگرش نوین زیست محیطی (NEP)، اکوفمینیسم، اجتماعی شدن، ارومیه.

A Study of Gender and Environmental Attitude

(Case study: Urmia)

Sadegh Salehi^{1*}

[*s.salehi@umz.ac.ir*](mailto:s.salehi@umz.ac.ir)

Afshar Kabiri²

Sara Karimzadeh³

Abstract

Background and Objective: In recent years environmental issues have received greater attention within academic circles and society and the environment has become a major social issue for larger numbers of people than ever before. So the role of gender in environmental orientation is emphasized. Among various theories of the environmental sociology eco-feminism theory argues that there is a difference in environmental attitudes and behavior in favor of women.

Method: This study will investigate whether a potential difference of environmental attitudes between men and women could be explained by eco-feminism theory?

Findings: In this research environmental attitude has been evaluated based on the Dunlap and Van-Liere (1978) scale. Methodologically survey method was applied with cluster sampling method to choose the samples. The main tool for collecting data was questionnaire.

Discussion and Conclusion: Overall, the results showed that surveyed samples received a high score in environmental attitudes and gender has not a significant influence on people's environmental attitudes. Hence eco-feminism theory that focuses on the further supporting of women towards environmental issues was not confirmed experimentally. This could be due to the absence of differences in the socialization of men and women in Iran.

Key words: Environmental values, new-environmental attitudes, Eco-feminism, Socialization, Urmia.

1- Assistant Professor of Department of Social Sciences, University of Mazandaran*(*Corresponding Author*).

2 - Assistant Professor of University of Urmia.

3- PhD Student of Sociology, University of Tabriz.

مقدمه

اگرچه مدت‌هاست بشر متوجه اهمیت محیط زیست در زندگی خود شده است (۱)، اما در سال‌های اخیر، مسایل زیست محیطی، بیش از پیش، تبدیل به موضوع اجتماعی با اهمیتی برای طیف وسیعی از مردم شده است و علاوه بر این، توجه و دقت نظر گسترده‌ای را از سوی محافل دانشگاهی و علمی دریافت کرده است (۲). تشدید روند تخریب محیط زیست و اتلاف منابع طبیعی در جهان، یکی از مهم‌ترین واقعیت‌های روزگار ما را تشکیل می‌دهد (۳). دلایل متعددی برای بیان تخریب محیط زیست وجود دارد به عنوان مثال، به زعم Tanner و Kast (۲۰۰۳) دلیل عمده بروز مسایل زیست محیطی، شیوه مصرف در جوامع صنعتی است و لذا برای دستیابی به پایداری، ناگزیر از تغییر در شیوه مصرف هستیم. به واسطه درک پیامدهای مشکلات زیست محیطی (۴) در زندگی انسان‌ها و سایر موجودات است که اندیشه‌ی حمایت از محیط زیست، مظهر تلاشی معرفی شد برای گسترش مفهومی که از جامعه داریم، یعنی فراتر بردن آن از نسل کنونی آدمی و شمول آن بر تمام موجودات (اعم از انسانی و غیر انسانی و حال و آینده) و نیز نظام زیستی کنونی که ما جملگی بخش‌هایی وابسته از آن هستیم (۵). جامعه شناسانی که به مطالعه مسایل زیست محیطی پرداخته‌اند، حوزه‌های متفاوتی (نظیر زیست بوم انسانی جدید؛ نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی؛ جنبش زیست محیطی؛ و ...) را مورد توجه قرار داده‌اند (۵). تحقیق حاضر در قالب مطالعات مربوط به نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتارهای زیست محیطی جای می‌گیرد و تأکید عمده آن بررسی نقش جنسیت بر نگرش زیست محیطی افراد است.

از آغاز تاریخ بشر، زنان به صورت جدی در حفاظت، استفاده و مدیریت منابع طبیعی نقش داشته‌اند (۶). آن‌ها نقش اساسی در سلامت و توسعه پایدار اجتماعات و کشورهایشان و نیز در حفظ اکوسیستم‌های زمین، تنوع زیستی^۳ و منابع طبیعی ایفاء می‌کنند. به همین دلیل، در بررسی و تجزیه و

تحلیل مسایل توسعه پایدار و نیز مسایل محیط زیستی می‌بایست مورد ملاحظه قرار گیرند (۷). Dunckelman معتقد است که اگرچه در نگاه اول، ارتباط میان جامعه انسانی و محیط زیست فیزیکی از نظر جنسیت خنثی تلقی می‌شود، به گونه‌ای که به نظر می‌رسد به شیوه مشابهی هم زنان و هم مردان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، ولی با بررسی دقیق‌تر می‌توان پی برد که این رابطه به هیچ وجه خنثی نیست. ساخت اجتماعی - فرهنگی متمایز این روابط میان زنان و مردان بدین معنی است که ارتباط میان افراد و محیط فیزیکی برای دو جنس، به گونه متفاوتی عمل می‌کند (۶). به زعم Dalen و Bent (۲۰۱۱)، زنان و مردان می‌توانند به دو دلیل متفاوت رفتار کنند. ترجیحات^۴ و نگرش‌های آن‌ها و همچنین متغیرهای زمینه‌ای^۵ تفاوت در ترجیحات و نگرش‌ها؛ که شامل تفاوت موجود در دغدغه‌ها و نگرانی‌های افراد در مورد تغییرات آب و هوایی^۶ و میزان ارزش‌گذاری آن‌ها بر فعالیت‌های محیط زیست دوستانه است (۸). Estern و Dietz در مطالعات خود به این نتیجه رسیدند که زنان در مورد نتایج مضر زیست محیطی برای دیگران، اکوسیستم و خود، اعتقادات قوی‌تری دارند و این عقاید بیشتر رفتارهای طرفداران محیط زیست را پیش‌بینی می‌کند (۹).

در تحقیق حاضر، برای مطالعه و تبیین تفاوت جنسیتی در نگرش‌های زیست محیطی افراد مورد بررسی، از رویکرد اکوفمینیسم استفاده شده است. در دهه‌های اخیر، با شکل‌گیری پرسش‌هایی با این مضمون که چرا زنان علاقمندند که در حوزه زیست محیطی عامل تغییر شوند؟ و آیا نقش آن‌ها در حفاظت زیست محیطی^۸ متفاوت از مردان است یا خیر؟ نظریات متعددی متعددی توسعه پیدا کرده‌اند تا مشارکت زنان در مسایل زیست محیطی و تعهد نسبت به محیط زیست را تبیین نمایند. از جمله مهم‌ترین این نظریات، نظریه اکوفمینیسم است که در

4- Preferences

5- Background variables

6- Climate changes

7- Environmental friendly activities

8- Environmental protection

1- New human ecology

2- Environmental values

3- Bio diversity

حمایت از محیط زیست معروف است، در مورد علت این امر تبیین چندانی ارائه نمی دهد. در مقابل، نظریه های دیگری نظیر نظریه اجتماعی شدن^۵ در صدد بیان بروز این پدیده می باشند. نظریه اجتماعی شدن^۶ مدعی است که رفتار از طریق فرایند اجتماعی شدن قابل پیش بینی است. از آنجا که افراد، از طریق انتظارات جنسیتی موجود در چارچوب هنجارهای فرهنگی، اجتماعی می شوند، زنان به واسطه فرهنگ جامعه به گونه ای اجتماعی می شوند که بیانگر بوده، اخلاق پرستارانه داشته باشند، وابسته تر، مهربان تر، پرورش دهنده تر و همیارتر باشند و در نقش های مراقبتی فعال تر حضور یابند. از طرف دیگر، مردها مستقل تر و رقابت جوتر بار می آیند^(۹). بر این اساس، می توان گفت که اجتماعی شدن زنان و مردان در دوران کودکی متفاوت است. به گونه ای که زنان با نظام قوی تری از مراقبت ها و نگرانی ها، بسیار وابسته به یکدیگر و دلسوز اجتماعی می شوند و مردان به گونه ای مستقل و رقابتی^(۵). بنابر این، به طور نظری، تفاوت های جنسیتی در طبیعت گرایی به واسطه اجتماعی شدن متفاوت میان دو جنس است^(۱۴).

با در نظر گرفتن موارد پیش گفته در مورد اکوفمینیسم مبنی بر انتظارات جنسیتی و شیوه های متفاوت اجتماعی شدن و تأثیر آن ها در شکل گیری نگرش افراد، به نظر می رسد نظریه اکوفمینیسم می تواند تحلیل مناسبی برای تفاوت های جنسیتی زنان و مردان در ایران و در سطح جامعه مورد بررسی (ارومیه) ارائه دهد.

مجموعه ای از تحقیقات در مورد یکی از رویکردهای طبیعت گرایی صورت گرفته است که مبتنی بر نقش های جنسیتی و اجتماعی شدن است^(۹). تأثیر متغیر جنسیت بر ارزش ها و نگرش های زیست محیطی، به همراه دیگر متغیرهای به اصطلاح زمینه ای (نظیر سن، تحصیلات و ...) همواره در تحقیقات پیشین در حوزه جامعه شناسی محیط زیست مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است^(۱۵). برای مثال، Lowe و Pinhey در مطالعه شان که تفاوت های شهری- روستایی بودن

دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ به عنوان یکی از اشکال نظریه های فمینیسم و محیط زیست گرایی^۱ ظهور یافت^(۱۰). بر پایه نظریه اکوفمینیسم که ترکیبی از فمینیسم و جنبش های زیست محیطی است، تأکید عمده بر این است که زنان، حامی بالقوه سیاست های زیست محیطی هستند^(۱۱). اکوفمینیست ها بر این باورند که بین زنان و جنبش هایی که در راستای حفاظت از محیط زیست شکل گرفته اند، پیوستگی وجود دارد^(۱۱). یکی از دلایل مطرح شده برای این مسأله این است که زنان تمایل به دیدن جهان با پیوستگی درونی دارند، در حالی که مردان تمایل به دیدن جهان با اشیا و اجزا دارند. مطابق این قضیه مطرح می شود که مردان ممکن است توجه کم تری نسبت به زنان برای ارتباط دادن بین محیط زیست و چیزهایی که آن ها ارزش گذاری می کنند، داشته باشند، حتی اگر مردان و زنان ارزش های مشابه داشته باشند^(۱۲). Salleh، مدعی است که زنان در سراسر جهان، نسبت به استثمار طبیعی و انسانی، دغدغه شخصی قوی تری نشان می دهند^(۱۳).

در حال حاضر، دو رویکرد عمده در اکوفمینیسم وجود دارد: رویکرد ذاتی^۲ و رویکرد برساخت گرایانه^۳. مطابق رویکرد ذاتی، پیوند زنان با طبیعت اجتناب ناپذیر است. در حقیقت، زنان به خاطر پاره ای ویژگی های ذاتی (نظیر فرزند آوری، مهربانی و عطف، مراقبت و ...) قرابت بیش تری با طبیعت که به نوعی، از همین ویژگی ها برخوردار است، دارند. این رویکرد، نقطه مقابل رویکرد برساخت گرایانه است که مدعی است جنسیت، برساخته ای اجتماعی^۴ است و رابطه زنان با طبیعت در زمینه های اجتماعی خاصی برساخته می شود و درک رابطه زنان و مردان با طبیعت، نیازمند درک واقعیت مادی آنان (طبقه، کاست و نژاد) به همان اندازه جنسیت آنان است^(۱۱). رویکرد اکوفمینیسم، در حالی که به جانبداری از زنان در

1- Environmentalism

2- Essentialist

3- Constructionist

۵- برساخت گرایی " اشاره به روش هایی دارد که پدیده های اجتماعی بوسیله آن ها شکل می گیرند، نهادی می شوند و توسط خود افراد جامعه سنت می شوند. واقعیتی که به لحاظ اجتماعی بر ساخته می شود بعنوان یک فرایند مستمر و پویا تلقی می شود.

6- Socialization theory

7- Socialization theory

از ۱۴ کشور، در مقایسه با مردان مشارکت وسیعی در رفتارهای طرفداری از محیط زیست دارند (۹). در یکی دیگر از مطالعات انجام یافته، Iverson و Randmo، در مطالعه شان در نروژ، دریافتند زنان معتقدند که بیش تر از مردان در رفتارهای زیست محیطی به کار گرفته می‌شوند. آن‌ها داده‌های پیمایشی را در اختیار داشتند که نمونه معرفی از جمعیت نروژ بود که پرسشنامه خود- تکمیل را در بازه زمانی بین سال‌های ۹۸-۱۹۹۷ پر کرده بودند. در مجموع ۱۴۵۰ پاسخ گو، پرسشنامه را پر کردند و رفتار زیست محیطی (به عنوان متغیر وابسته) به واسطه ۱۱ رفتار که مربوط به خریدن یا نخریدن محصولات مختلف بود، سنجیده شد (۱۹). همچنین، در مطالعه ای که توسط Barr در انگلستان انجام گرفت، رابطه بین جنسیت و رفتار معنادار زیست محیطی مد نظر بود و نتایج نشان داد که جنسیت، پیش‌بینی کننده قوی در به حداقل رساندن رفتار مصرفی است (I=۰/۱۱). به عبارت دیگر، تحقیق یاد شده نشان داد که زنان تمایل بیش تری به کاهش مصرف خود داشتند (۲۰). مطالعه Tonglet و همکارانش، در پی یافتن رابطه ای بین جنسیت و رفتارهای زیست محیطی بود. نتایج این تحقیق نشان داد که رفتار به حداقل رساندن مصرف، به طور معناداری به واسطه جنسیت، تغییر می کند. بدین معنی که زنان نسبت به مردان تمایل بیشتری به تعمیر یا استفاده مجدد از اشیاء به جای جایگزینی آن‌ها نشان می‌دهند (۲۱).

همان طور که نتایج مطالعات پیشین نشان می دهد، غالب مطالعاتی که تاکنون انجام یافته، از این فرضیه که زنان در مقایسه با مردان، گرایش بیش تری نسبت به محیط زیست دارند، پشتیبانی می‌کنند. البته، همانطور که ملاحظه می‌شود این مطالعات عمدتاً در کشورهای غربی صورت گرفته و لذا این سؤال مطرح می‌شود آیا چنین فرضیه‌ای در یک شرایط و زمینه اجتماعی متفاوت، مثلاً در کشور ایران و به طور خاص، در جامعه محلی ارومیه نیز مورد تأیید قرار می‌گیرد؟

با توجه به نقش تعیین کننده جنسیت در جهت گیری های زیست محیطی افراد، تحقیق حاضر با هدف تعیین رابطه بین جنسیت و نگرش زیست محیطی افراد بر پایه نظریه

را در مورد "حفاظت زیست محیطی"^۱ مورد آزمون قرار دادند، به این نتیجه رسیدند که بین جنسیت و رفتار زیست محیطی رابطه وجود دارد. آن‌ها داده‌های پیمایش اجتماعی عمومی سال‌های ۱۹۷۳-۱۹۷۸ در بین شهروندان آمریکایی را به کار گرفتند. در مطالعه یاد شده، محققان دریافتند که زنان نسبت به مردان، رفتارهای محافظانه بیش تری نسبت به محیط زیست از خود نشان می‌دهند (۱۶). در مطالعه ای دیگر، Schahn و Hozler پیوستگی بین جنسیت و "تعهد عملی خود بیانگر" را بررسی کردند و به رابطه معناداری بین این دو متغیر دست یافتند. نتایج تحقیق یاد شده نشان داد که زنان سطح بالایی از "تعهد عملی خود بیانگر" را دارا هستند (۱۷). در تحقیقی دیگر، Scott و Willits، نگرش و رفتار زیست محیطی مردم پنسیلوانیای آمریکا را مورد مطالعه قرار داده و دریافتند که زنان بیش تر از مردان در "رفتارهای مصرفی حفاظت زیست محیطی"^۲ شرکت می‌کنند. پرسشنامه تحقیق مذکور، شامل دو نوع رفتار زیست محیطی بود؛ "رفتار مصرف کننده"^۳ و "رفتار سیاسی"^۴. محققان در این تحقیق آشکار کردند که زنان بیشتر از مردان، با در نظر گرفتن موضوعات زیست محیطی تصمیمات خرید را اتخاذ می‌کنند. بر پایه این یافته ها، اسکات و ویلتز پیشنهاد می‌کنند که احتمالاً "مردان گرایش به اظهار پشتیبانی بیش تر در برخی زمینه ها دارند (برای مثال، رفتار سیاسی) در حالی که تأکید زنان بر کنش های دیگری است (۱۸). هم چنین، Zelezny و همکارانش، با تمرکز بر روی تفاوت‌های جنسیتی در "محیط زیست‌گرایی"^۵، به مطالعه دانشجویان انگلیسی و اسپانیایی زبان در ۱۴ کشور اروپایی، آمریکای لاتین و ایالات متحده پرداختند. نتایج تحقیق آن‌ها نشان داد که در ۱۱ کشور از ۱۴ کشور، زنان در مقایسه با مردان، مشارکت گسترده ای در "رفتارهای طرفداری از محیط زیست"^۶ دارند. آن‌ها نتیجه گرفتند که تحلیل ها حاکی از این است که زنان در نمونه‌گیری

- 1- Environmental protection
- 2- Environmental protective consumer behavior
- 3- Consumer behavior
- 4- Political behavior
- 5- Environmentalism
- 6- Pro environmental behavior

۰۰۰) استفاده شده است. با توجه به موضوع تحقیق حاضر، در این جا دو متغیر اساسی وجود دارد که نیاز به تعریف مفهومی و عملیاتی دارند. این متغیرها عبارتند از جنسیت و نگرش زیست محیطی.

از نظر مفهومی متغیر جنسیت عبارت است از وضعیت بیولوژیکی پاسخ گویان بر حسب مرد یا زن بودن. از نظر عملیاتی نیز برای سنجش این مفهوم از سوال دو گزینه ای استفاده شد. به این معنی که از پاسخ گویان خواسته شد جنسیت خود را بر اساس زن یا مرد بودن تعیین نمایند. نگرش زیست محیطی عبارت است از مجموعه احساسات خوشایند یا ناخوشایند در مورد ویژگی های محیط فیزیکی یا مسایل مرتبط با آن (۲۲). به منظور سنجش نگرش زیست محیطی، از مقیاس پارادایم نوین زیست محیطی Dunlap و Van liere (۱۹۷۸) استفاده شد. در این جا، نگرش زیست محیطی نمره ای است که آزمودنی در مقیاس ۱۵ سوالی نگرش های زیست محیطی دانلپ و وان لایر (NEP) دریافت می کند. درحقیقت، این شاخص به عنوان مقیاس اندازه گیری پارادایم اساسی یا نگرش جهانی به همراه گرایش ها، باورها و حتی ارزش های محیطی محسوب می شود (۲۳). به طور خلاصه، این شاخص، سازگاری با اکولوژی یا «جهان را به صورت اکولوژیک دیدن» نمره بالایی را در شاخص NEP منعکس نموده و منجر به عقاید و نگرش های حفظ محیط زیست می شود. گویه های سنجش نگرش زیست محیطی در پرسشنامه به شرح زیر می باشد:

- ما در حال رسیدن به مرحله ای هستیم که کره زمین نمی تواند بیشتر از این نیازهای جمعیتی را برآورده سازد.
- انسان ها حق دارند که محیط طبیعی را طبق نیازهای خودشان تغییر بدهند.
- دخل و تصرف انسان ها در طبیعت اغلب نتایج فاجعه آمیزی را به دنبال می آورد.
- برخی معتقدند که می توان با تکیه بر هوش و نبوغ انسانی تضمین کرد که زمین به محلی غیر قابل سکونت تبدیل نشود.

اکوفمینیسم^۱ می باشد. بر این اساس، سؤالات اساسی که در این تحقیق مطرح می باشند، عبارتند از این که:

- آیا بین مردان و زنان به لحاظ نگرش زیست محیطی تفاوت وجود دارد؟ و در صورت بلی،
- تأثیر جنسیت بر نگرش زیست محیطی پاسخ گویان به چه میزان است؟

روش شناسی تحقیق

برای انجام پژوهش حاضر از روش پیمایش^۲ استفاده شده است. جامعه آماری این تحقیق را افراد ساکن مناطق شهری ارومیه تشکیل می دهند که تعداد آنها مطابق با آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۹ (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۹) ۵۹۶۱۱۷ نفر بوده است که از این تعداد، ۳۰۳۹۰۲ نفر را مردان و ۲۹۲۲۱۵ نفر را زنان تشکیل می دهند. برای تعیین حجم نمونه از فرمول منطقی کوکران استفاده شد و در نتیجه، تعداد ۳۸۳ نفر به عنوان نمونه تحقیق تعیین شدند. برای انتخاب نمونه ها از روش نمونه گیری خوشه ای^۳ استفاده شده است. بدین معنا که از تمامی مناطق سه گانه شهری ارومیه (که توسط مرکز آمار ایران طبقه بندی شده اند)، یعنی از بین ۱۵۳۵۷۰ خانوار، نمونه گیری به عمل آمد. روش انجام کار به این صورت بود که شهر به سه منطقه بالا، متوسط و پایین طبقه بندی شد. هر منطقه شامل بلوک هایی بود که از میان این بلوک ها به شیوه تصادفی خانواده هایی انتخاب می شد و از میان خانواده ها نیز افراد مورد گزینش قرار می گرفتند.

از نظر زمانی، داده های تحقیق در تابستان ۱۳۸۹ جمع آوری شدند و ابزار جمع آوری اطلاعات نیز پرسشنامه بوده است. نتایج ضریب آلفای کرونباخ ۰/۶۵ را نشان می دهد که پرسشنامه تحقیق از روایی نسبتاً بالایی برخوردار است. برای تجزیه و تحلیل داده ها از دو روش آمار توصیفی (شامل جداول فراوانی و ...) و نیز آمار استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون و

1- Eco - feminism
2- Survey
3- Cluster sampling

رابطه بین جنسیت و نگرش زیست محیطی پاسخ گویان چگونه است.

الف: ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

پاسخ گویان تحقیق حاضر، از دو گروه جنسی زن و مرد تشکیل شده‌اند. از مجموع ۳۸۳ نفر مورد بررسی در این تحقیق، ۳۴/۷٪ زن و ۶۵/۳٪ مرد هستند. توزیع سنی پاسخ گویان نمونه حاضر در محدوده ۲۰ سال تا ۶۵ سال قرار دارد و میانگین سنی پاسخ گویان، ۳۸ سال است.

در میان نمونه حاضر، ۴/۴٪ بی سواد، ۳/۱٪ زیر دیپلم، ۲۹/۲٪ دیپلم، ۱۷/۲٪ فوق دیپلم، ۴۱٪ لیسانس و ۴/۷٪ فوق لیسانس و بالاتر هستند. در این میان، لیسانس‌ها بیشترین فراوانی و زیر دیپلم‌ها کمترین فراوانی را دارند. ۰/۵٪ از کل پاسخ گویان نیز به این پرسش پاسخی نداده‌اند. همچنین از مجموع ۳۸۳ پاسخگو، ۲/۹٪ از آن‌ها خود را متعلق به طبقه خیلی بالا، ۱۲٪ طبقه بالا، ۷۳/۸٪ طبقه متوسط، ۹/۹٪ طبقه پایین و ۱/۳٪ طبقه خیلی پایین می‌دانند. از این میان ۰/۳٪ از پاسخ گویان به این سوال هیچ پاسخی نداده‌اند. در این جا باید توجه داشت که ویژگی‌های نمونه‌های مورد بررسی به هیچ وجه انعکاسی از جامعه اصلی (ارومیه) نمی‌باشد. به عبارت دیگر، انتخاب نمونه‌ها بر حسب جنس، سن، تحصیلات، بر اساس تناسب آن با جامعه اصلی نبوده، بلکه این انتخاب صرفاً برای ارایه تصویری کلی از یک محدوده مورد بررسی صورت گرفته است. به عبارت دیگر، نمونه‌های مورد بررسی صرفاً جهت کسب شناخت اولیه در جامعه مورد بررسی انتخاب شدند و به همین دلیل نماینده یا معرف جامعه اصلی نمی‌باشند. بدین ترتیب، نتایج حاصل از این تحقیق، صرفاً در سطح نمونه‌های مورد بررسی، معتبر بوده و به هیچ وجه ادعای تعمیم به جامعه اصلی را ندارد.

ب: نگرش زیست محیطی

نگرش زیست محیطی دومین متغیر اساسی در این تحقیق است. با ۱۵ گویه‌ای که برای سنجش این متغیر به کار رفته و کد گذاری بر حسب طیف لیکرت، دامنه مقیاس یاد شده بین

- تعادل طبیعت بسیار حساس بوده و به راحتی به هم می‌خورد.
- روزی فرا می‌رسد که انسان‌ها آگاهی کافی از نحوه عملکرد طبیعت به دست آورند.
- اگر همه چیز به همین منوالی که هست پیش برود، به زودی شاهد فاجعه زیست محیطی بزرگی خواهیم بود.
- انسان‌ها بیش از حد از محیط زیست سوء استفاده می‌کنند.
- کره زمین دارای منابع طبیعی فراوان و بیکران است و ما فقط باید نحوه استفاده از آن‌ها را بدانیم.
- گیاهان و حیوانات به اندازه انسان حق حیات دارند.
- تعادل و توازن طبیعت به حدی است که می‌تواند مقابل تأثیرات منفی کشورهای مدرن ایستادگی کند.
- انسان‌ها برای حفظ و ادامه بقا نیازی به هماهنگی با طبیعت ندارند.
- در مورد بحران زیست محیطی مبالغه و بزرگ‌نمایی بسیاری شده است.
- کره زمین شبیه یک سفینه فضایی است که منابع و فضای آن محدود است.
- هدف انسان‌ها باید این باشد که بقیه طبیعت را تحت کنترل و سیطره خود در آورند.
- در مورد هر یک از آیتم‌های بالا، پاسخ‌ها بر پایه طیف ۵ قسمتی لیکرت یعنی از کاملاً مخالفم (با کد ۱) تا کاملاً موافقم (با کد ۵) طبقه بندی شده‌اند. دامنه نمرات این طیف نیز از ۱۵ تا ۷۵ تعریف می‌شود.

یافته‌ها و نتایج تحقیق

یافته‌ها و نتایج تحقیق در سه قسمت نسبتاً مجزا ارایه می‌شود. الف- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه مورد را نشان می‌دهد؛ ب- نشان می‌دهد که میزان نگرش زیست محیطی افراد در چه سطحی است ج- به این سؤال پاسخ می‌دهد که

۱۵ تا ۷۵ است. جدول ۱ آماره های توصیفی مقیاس نگرش زیست محیطی را در بین پاسخ گویان نشان می دهد.

جدول ۱- آمار توصیفی نگرش زیست محیطی پاسخ گویان

Table 1- Discriptive statistics of environmental attitudes among respondants

میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی	میانه	نما	حداقل	حداکثر
۵۱/۳	۶/۶۶	۰/۴۴۸	۰/۱۹۹	۵۱	۴۹	۳۱	۷۱

نتایج جدول ۱ نشان می دهد که در جمعیت نمونه این پژوهش، میانگین نمره این متغیر در بین پاسخ گویان ۵۱/۳ و میانه ۵۱ است. حداقل نمره نگرش زیست محیطی ۳۱ و حداکثر آن در بین پاسخ گویان ۷۱ است.

ج: رابطه بین جنسیت و نگرش زیست محیطی

همان طور که پیش از این مطرح شد، مسأله جنسیت و رابطه آن با ارزش ها و نگرش های زیست محیطی در برخی از کشورها

و توسط برخی از محققان مورد بررسی قرار گرفته است (۹). با توجه به جنسیت در مطالعات زیست محیطی نشأت گرفته از نظریه اکوفمینیسم است. این تحقیق نیز در پی سنجش رابطه بین جنسیت و نگرش زیست محیطی بوده و همان طور که قبلاً مطرح شد، بر پایه نظریه اکوفمینیسم فرض بر این است که بین نگرش زیست محیطی پاسخگویان زن و مرد تفاوت معناداری وجود دارد. جدول زیر امکان مقایسه نگرش زیست محیطی در بین زنان و مردانه را فراهم می سازد.

جدول ۲- توزیع فراوانی نگرش زیست محیطی پاسخ گویان

Table 2- Distribution of environmental attitudes among respondents

درصد(سطر)	جنسیت		نگرش زیست محیطی
	مردان	زنان	
٪۰/۳	٪۰/۰	٪۰/۸	پایین
٪۷۷/۳	٪۷۵/۶	٪۸۰/۶	متوسط
٪۲۲/۴	٪۲۴/۴	٪۱۸/۵	بالا
٪۱۰۰	٪۱۰۰	٪۱۰۰	درصد
۳۶۶	۲۴۲	۱۲۴	تعداد

اطلاعات جدول فوق نگرش پاسخ گویان به محیط زیست را بر حسب جنسیت نشان می دهد. البته باید توجه داشت که تعداد نمونه های مورد بررسی از نظر فراوانی برابر نمی باشند. علت این امر به عدم پاسخگویی برخی از نمونه های انتخاب شده برمی گردد. به عبارت دیگر، مردان در مقاسه با زنان بیش

تر حاضر به همکاری در این تحقیق شدند. داده های این جدول حاکی از آن است که ٪۰/۸ از زنان نمره پایینی در نگرش زیست محیطی دریافت کرده اند، ٪۸۰/۶ نمره متوسط و ٪۱۸/۵ نمره بالا. در مورد مردان نیز باید گفت که ٪۷۵/۶ از آن ها نمره متوسطی در نگرش زیست محیطی کسب کرده اند و

هیچ نگرش زیست محیطی وجود دارد یا خیر؟ به داده‌های جدول ۳ مراجعه می‌کنیم.

۲۴/۴٪ از آنها نمره بالایی به دست آورده‌اند. برای بررسی این امر که آیا از نظر آماری تفاوتی میان دو جنس مرد و زن از

جدول ۳- جنسیت و نگرش زیست محیطی

Table 3- Gender and environmental attitudes

جنسیت	تعداد	میانگین	خطای معیار میانگین	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	آزمون T	سطح معناداری
زنان	۱۲۴	۵۰/۴۳۵	۰/۵۷۱	۶/۳۶	۱/۳۱۲	۱/۷۸۹	۰/۶۵۴
مردان	۲۴۲	۵۱/۷۴۷	۰/۴۳۵	۶/۷۷			

نظریه برای بیان تبیین تفاوت نگرش‌های زیست محیطی زنان و مردان می‌باشد. نظریه اکوفمینیسم این فرض را مطرح می‌کند که زنان در مقایسه با مردان، بیش تر طرفدار حفظ محیط زیست هستند.

در تحقیق حاضر، با توجه به نظریه اکوفمینیسم این فرضیه مطرح شد که بین نگرش زیست محیطی زنان و مردان تفاوت معناداری وجود دارد. اما نتایج آزمون t برای این تحقیق نشان داد که تفاوت معناداری در نگرش زیست محیطی مردان و زنان نمونه مورد مطالعه وجود ندارد. این نتیجه با کارهای Mac-Donald (۱۹۹۴)، صالحی (۲۰۰۷)، کلاتری و همکاران (۲۰۰۷) و صالحی و کریم زاده (۱۳۹۱) قابل مقایسه است (۲۴). مطالعه استرن و همکاران (۱۹۹۵) نشان می‌دهد که زنان در مقایسه با مردان به پیام‌های مربوط به وضعیت محیطی که زبان‌های بالقوه برای خودشان، سایرین و گونه‌های دیگر دارد، حساس تر می‌باشند (۱۴). اما Budak (۲۰۰۳)، Scott & Willits (۱۹۹۴) و Stern (۱۹۹۲) و برخی از تحقیقاتی که پیش از این به آن‌ها اشاره شد، مانند تحقیق Benet و Dallen (۲۰۱۱) و Lowe و Pinhey (۱۹۸۲)، معتقدند که جنسیت در گرایش‌های زیست محیطی افراد، تفاوت ایجاد می‌کند. بررسی بر روی شش تحقیقی نیز که از NEP برای اندازه‌گیری نگرش‌های زیست محیطی استفاده کرده‌اند، نشان می‌دهند که در چهار پژوهش از شش تحقیق انجام یافته، زنان

جدول ۳. مقادیر میانگین " نگرش زیست محیطی " برای زنان و مردان را نشان می‌دهد که به ترتیب ۵۰/۴۳۵ و ۵۱/۷۴۷ می‌باشد و تفاوت میانگین بین دو جنس ۱/۳۱۲ است. مقدار آزمون t برابر با ۱/۷۸۹ و دارای سطح معناداری ۰/۶۵۴ است که نشان می‌دهد تفاوت معناداری در نگرش زیست محیطی مردان و زنان وجود ندارد و می‌توان گفت این نتایج نشان از رد فرضیه تحقیق مبنی بر وجود تفاوت بین نگرش زیست محیطی زنان و مردان دارد.

بحث و نتیجه گیری

با شکل‌گیری جامعه شناسی محیط زیست، در طول سالیان، اهمیت پژوهش در باب موضوعات زیست محیطی نیز افزایش یافت (۲۴). دلایل مختلفی برای این مساله بیان شده است. مثلاً، Goken و همکاران (۲۰۰۲) معتقدند که بالا گرفتن تب محیط زیست‌گرایی در سطح جهانی، فعالیت‌های زیست محیطی و جنبش‌های اجتماعی که برگرفته از مسایل و مشکلات روز افزون جهانی هستند، بسیاری از دانشمندان اجتماعی را ملزم به مطالعه نگرش‌ها و نگرانی‌های زیست محیطی کرده است (۲۵). با رشد فزاینده تحقیقات در حوزه جامعه‌شناسی محیط زیست، محققان در صدد تبیین مسائل مختلف از جمله تفاوت نگرش‌های زیست محیطی در بین زنان و مردان برآمدند. نظریه اکوفمینیسم، از جمله معروف‌ترین

انتخاب نکرده‌اند و حتی در بحث زیست محیطی نیز متغیر یکسانی را نیازموده‌اند. دوم این که، حتی تحقیقاتی که از مقیاس یکسانی (نگرش نوین زیست محیطی) برای سنجش متغیر زیست محیطی مورد نظرشان استفاده کرده‌اند، مشخصاً، ویژگی‌ها و زمینه اجتماعی مشابهی نداشته‌اند. به عبارت دیگر، نگرش نوین زیست محیطی، در زمینه فرهنگ آمریکایی و غربی و نیز شرایط حاکم بر سبک زندگی ماده انگارانه و فرد گرایانه غربی شکل گرفته و برای سنجش نگرش زیست محیطی در آن پارادایم غالب طراحی شده است. در عین حال، عمده ی تحقیقاتی که از این سنجه برای سنجش نگرش زیست محیطی استفاده کرده‌اند و غالباً نیز نتایج مشابه و نزدیک به هم دست یافتند، عموماً با زمینه فرهنگی که نگرش نوین زیست محیطی در آن طراحی شده است، همخوانی و هم سوئی دارند. شاید از این روست که کاربرد آن در ایران، که به لحاظ پارادایم اجتماعی غالب بر آن، وجه تفاوت آشکاری با جامعه غربی دارد، منجر به نتایج متفاوت شده است. از سوئی نیز، در مورد نظریه اکوفمنیسم و شیوه‌های متفاوت اجتماعی شدن، باید گفت، از آن جا که نقش دین در تمامی فرایندهای فردی و اجتماعی در جامعه ایرانی قابل شناسایی است و تمایز گذاری بین زن و مرد در بحث آموزه‌های اخلاق دینی و انسانی کم رنگ است، صالحی (۲۰۱۰) معتقد است، این موضوع شاید بتواند تفاوت‌های نگرشی ناشی از اجتماعی شدن متفاوت میان زنان و مردان بر پایه نظریه اکوفمنیسم را کم اثر کند. به همین دلیل، شاید بهتر باشد تا برای سنجش نگرش زیست محیطی در یک جامعه دینی مثل ایران، سنجه متفاوتی طراحی شود که بهتر و مناسب تر بتواند پارادایم غالب در جامعه ایران را اندازه گیری نماید. در هر صورت، اگر نتیجه تحقیق حاضر ملاک عمل برای برنامه ریزی قرار گیرد، می توان به سیاستگذاران و برنامه ریزان توصیه نمود که نیازی نیست در آموزش ها و اقدامات محیط زیستی، جنسیت را مورد توجه قرار دهند. بلکه برعکس، می توان نقش هر دو جنس زن و مرد را به یک اندازه در حفاظت از محیط زیست مورد مذاقه قرار داد.

نسبت به مردان گرایش‌های زیست محیطی بیش تری دارند، در حالی که دو پژوهش هیچ تفاوت آشکاری بین زنان و مردان در زمینه گرایش‌های زیست محیطی نشان نداده‌اند و در هیچ یک از تحقیقات نیز مردان گرایش زیست محیطی بیشتری نسبت به زنان نداشته‌اند. به هر حال، تمام مطالعات پیش از این، نتایج یکسانی به دست نداده‌اند. Rice در مطالعه خود در باره رفتار طرفدارانه از محیط زیست در قاهره مصر، دریافت کسانی که در این گونه رفتارها مشارکت دارند، لزوماً زن نیستند. در حقیقت، جنسیت، اهمیت چندانی در انواع رفتارهای طرفدارانه از محیط زیست ندارد (۲۶). برخی از مطالعاتی نیز که جنسیت را با طبقه، سن و تحصیلات مقایسه کرده‌اند، دریافته‌اند که جنسیت نسبت به سایر متغیرهای یاد شده اهمیت کمتری در موضوعات زیست محیطی دارد (۱۱).

با توجه به نتایج تحقیق حاضر مبنی بر فقدان وجود تفاوت معنادار در نگرش زیست محیطی زنان و مردان در نمونه‌های مورد بررسی، این فرضیه تحقیق که زنان به واسطه اجتماعی شدن متفاوت شان، نسبت به مردان، محیط زیست گرا تر هستند، مورد تأیید تجربی قرار نمی گیرد. به عبارت دیگر، نتایج تحقیق نشان داد که فرضیه تحقیق حاضر مبنی بر "وجود تفاوت در نگرش زیست محیطی زنان و مردان" رد می شود. با توجه به عدم تأیید تجربی فرضیه اساسی تحقیق حاضر و نیز با توجه به این که چنین یافته‌ای با نتایج غالب تحقیقات پیشین ناسازگار است، این سوال مطرح می شود که چرا در سطح نمونه مورد بررسی بین زنان و مردان تفاوت اساسی در جهت گیری های زیست محیطی وجود ندارد. برای تبیین این امر می توان دلایل زیر را در این خصوص مطرح کرد.

مرور ی بر مطالعات انجام شده در زمینه رابطه بین جنسیت و رفتار معنادار زیست محیطی که نشان از ناهماهنگی و تضاد بین آن‌ها دارد، نشان می دهد که بروز این ناسازگاری ها احتمالاً به دلیل موضوعات خاص مورد مطالعه است (۲۷). در ارتباط با این موضوع دو حالت پیش می آید؛ نخست این که تمامی تحقیقاتی که در این پژوهش به نتایج آن‌ها اشاره شده است، لزوماً شیوه سنجش و چارچوب یکسانی برای تحقیق شان

منابع

- statistical data included. Journal of Social Issues. pp 1-18.
10. Oster, H. 2011. Eco-feminism: historical and international evolution". Accessed on www.clas.ufl.edu/users/bron/PDF Dated on 12/08/2011.
 11. Leahy, T., 2003. Ecofeminism in theory and practice: Women's responses to environmental issues. Journal of Interdisciplinary Gender Studies 7.1 & 2, pp: 107- 125.
 ۱۲. رضوانی، نعیمه، "بررسی رابطه بین دانش زیست محیطی و نگرش‌ها با رفتارهای محافظت از محیط، تهران، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه شهید بهشتی". ۱۳۸۴، صفحات ۵۷ تا ۳۷.
 13. Salleh, A. 1989. Environmental consciousness and action: An Australian perspective. The Journal of Environmental Education. 20, pp. 16-31.
 14. Stern, P.C., Dietz, T., & Guangan, G. A., 1995. The new ecological paradigm in social-psycho-logical Context. Environment and Behavior, 27, pp. 723-743.
 15. Van Liere, k. D., and Dunlape, R. E., 1981. Environmental concern does it make a difference? How it is measure? Environmental and Behavior, 13(6), pp. 651-676.
 16. Lowe, G. D. & Pinhey, T. K., 1982. Rural- urban differences in support for environmental protection. Rural Sociology, 47(1), pp. 114-128.
 17. Schahnm, J., Holzer, E., 1990. Studies of individual environmental concern: The Role of Knowledge, فیروزی، مهدی، "حق بر محیط زیست"، ۱۳۸۴، تهران، جهاد دانشگاهی.
 2. Urien, B., Kilbourn, W. 2011. Generativity and self- enhancement values in friendly behavioral intentions and environmentally responsible consumption behavior. Psychology & Marketing, Vol 28(1), pp. 69-90.
 3. Budak, D., 2005. Behavior & attitude of student toward environmental Issues at faculty of agricultural .Turkey. Applied Sciences. pp. 1224-1227.
 ۴. فیتز پتریک، تونی، "نظریه رفاه، سیاست اجتماعی چیست؟" ۱۳۸۱ ترجمه هرمز همایون پور. انتشارات موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی. ص: ۳۶۹-۳۶۸.
 5. Buttel, F. H., 1987. New directions in environmental sociology. Annual Review of Sociology, 13, pp. 465-488.
 6. Dankelman J., 2005. Women: agent of changes for the environment". www.aaws07.org/english/speech/5.2.IreneDankelman.pdf accessed on 07/05/2013.
 7. UNEP (2004)"United Nation environmental program". New York: Oxford University Press.
 8. Dalen, H.M. & Bent.H., 2011. Gender differences in environmental related behavior. Statistiksentrabyra. Statistics Norway, Oslo- Kongsvinger. Reports 38.
 9. Zelezny, C. Chau, p. & Aldrich . C., 2000. Elaborating on gender differences in environmentalism-

25. Goken, F., Adaman, F., Zenginobuz, E. U., 2002. On environmental concern, willingness to pay and post-materialist values: Evidence from Istanbul. *Environment and Behavior*, 34(5), pp. 460-477.
26. Rice, G., 2006. Pro- environmental Behavior in Egypt: Is There a Role for Islamic Environmental Ethics? *Journal of business Ethics*. 65, pp. 373-390.
27. Lyons, E., Breakwell, G.M. 1994. Factors predicting environmental concern and indifference in 13- to 16 year olds. *Environment and Behavior*, 26(2).
28. MacDonald, W. L., 1994. Gender differences in environmental concern and indifferences in 13 to 16 years olds. *Environment and Behavior*, 26(2).
29. Salehi, S., 2007. Knowledge and environmentally significant behavior, Leeds University.
30. Kalantar, Kh. Shabanali, H., Asadi, A., & H. Movahed Mohamadi., 2007. Investigating factors affecting Environmental Behavior of Urban Residents, A case study in Tehran city, Iran, *American Journal of Environmental Sciences* 3(2) pp. 67-74.
۳۱. صالحی، صادق و کریم زاده، سارا ، "تحلیلی بر رابطه بین نگرش نوین زیست محیطی و مصرف انرژی خانگی" ۱۳۹۱، نشریه علوم محیطی، دانشگاه شهید بهشتی، سال نهم، شماره چهارم، تابستان ۱۳۹۱.
32. Stern, P.C., 1992. Psychological dimensions of global environmental change. *Annual Review of Psychology*, 43, pp. 269-302.
- Gender and Background Variables. *Environment and Behavior*, 22, pp. 767-786.
18. Scott, D. and Willits, F. K., 1994. Environmental attitudes and behavior A Pennsylvania Survey. *Environment and Behavior*, 26(2) pp. 239-260.
19. Iveresen, H., Rundmo, T., 2002. Environmental concern and environmental behavior among the Norwegian Public. *Journal of Risk Research*, 5(3), pp. 265-279.
20. Barr, S., Ford, N. J., Gilg, A.W., 2003. Attitudes toward recycling household waste in exeter, Devon: Quantitative & Qualitative. pp. 3-4.
21. Tonglet, M., Philips, P.S. and Bates, M., 2004. Determining the drivers for householder pro-environmental behavior: waste minimization compared to recycling. *Resources, Conservation and Recycling*, 42. pp. 27-48.
22. Bloom, J. W., Trumbell, D., 2007. Evaluation of environmental attitudes: Analysis and Results of a Scale Applied to University Student. *Journal of University of Zaragoza*. p. 2.
23. Dunlap, R. E. and Van Liere, K. D., 1978. The new environmental paradigm: A proposed measuring instrument and preliminary results. *Journal of Environmental Education*, 9, pp. 10-19.
24. Salehi, S. 2010, People and the environment: A Study of Environmental Attitudes and Behavior in Iran, Lambert Academic Publishing.